

ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ПРЕСИ СХІДНОЇ УКРАЇНИ

С.А. Гурьєва

Аналізується типологія релігійних тижневиків та газет Слобожанщини та їх функціональні особливості.

Особливості формування системи релігійної преси як в загальнонаціональному, так і в регіональному масштабах визначаються розколом всередині української православної церкви, де кожна з чотирьох існуючих нині церков претендує на всю православну паству країни, відрядженням греко-католицької церкви та виникненням її приходів на Сході, відновленням тих конфесій, що колись широко були представлені у східних областях України (наприклад, протестантство у різних його течіях – лютеранство, кальвінізм тощо), та розвитком релігійних організацій тих етнічних груп та народностей, які населяють цей регіон.

Процес руйнування релігійної ідентичності, а він спіткав не лише Україну, а й інші країни Центральної та Східної Європи, поки що об'єктивна реальність, яка активно являє себе і через пресу. Додамо до цього активну конкуренцію з боку місіонерських структур (в основному американських), добре фінансованих та досвідчених, які активно утверджують себе в ситуації певного духовного вакууму та розбрату, в якій опинилась Україна. Не варто забувати, що російськомовний варіант часопису Свідків Іегови “Сторожевая башня” розповсюджувався на теренах колишнього Союзу задовго до його розпаду, а в Україні зараз виходить його аналог „Вірую”.

Нарешті, набуття Україною незалежності, прийняття Конституції та законодавчих актів, що гарантують свободу совісті та віросповідань, вперше після 1917 року надали релігійним організаціям права юридичних осіб, можливість самостійно займатись видавничою діяльністю та проводити незалежну від держави інформаційну політику, що забезпечило правове підґрунтя для розвитку релігійної преси, котра включає в себе видання різних рівнів, типів та напрямків. Це зумовило зацікавленість такою пресою не лише релігієзнавців, а й журналістикознавців, які досліджують як історичні передумови її розвитку (А.А. Бойко [2], А. Пугова [6], Л. Сніцарчук [7]), так і сьогодинішній стан (О. Бучма [4], О. Бродецький [3]).

При тому, що лише в Донецькій області виходить майже 20 релігійних видань, від 5 до 10 їх виходить в інших областях Східної України, немає підстав назвати цю пресу масовою. Вона виходить невеликими накладками та розповсюджується в основному серед вірян через релігійні громади. Чимало цих видань має постійне коло читачів, тому без врахування цього сегмента преси наші уявлення про її типологію будуть неповними.

Специфіка сучасної релігійної преси полягає в тому, що вона повною мірою віддзеркалює той духовний плюралізм, який фактично існує в нашому суспільстві. Окрім християнської періодики, яку видають деякі єпархії, монастирі, визначні храми, випускаються газети численних єврейських общин, у Донецьку свою газету мають мусульмани України, послідовники буддизму та кришнаїти, а також, як уже зазначалось, місіонерські організації. Частина з цих релігійних течій з'явилась в Україні після набуття незалежності і набула певної популярності (особливо серед молоді).

Ще однією особливістю релігійної преси, зокрема православної, є видання так званих братств. Українська православна церква вдалася тут до перевірених часом і ефективних дій (вони застосовувались протягом ХІХ-ХХ ст.), коли засоби масової комунікації започатковують приватні особи, релігійні братства або (більш сучасний варіант) різні “товариства з обмеженою відповідальністю”. Такі видання супроводжуються гаслом “Видається з благословення владики...”, у складі їх редакцій, окрім вірян, є представники духівництва, вони ж є постійними авторами,

проте розповсюджуються такі видання вже не тільки в церквах, а й у роздрібній торгівлі, оскільки, прищеплюючи читачам християнські цінності або засади гуманістичної етики, вони офіційно не належать церкві, хоча й керуються офіційною церковною верхівкою [4, 442].

Схожі видання активно підтримуються керівництвом православних єпархій у регіонах, бо вони можуть представити більш широку, ніж офіційні церковні видання, інформацію. Оскільки ці видання розвивають православні ідеї, то вони, безумовно, є теж загальнохристиянською пресою, яка має екуменічний характер.

Найбільшу групу релігійного сегмента преси складають видання православної церкви (в областях Східної України це майже виключно часописи Української православної церкви Московського патріархату). У становленні та розвитку подібних видань, безумовно, використовується багатий досвід видавничої діяльності православної церкви у XIX-XX ст. Однак буде помилкою вважати цей процес простим відродження традицій минулого. Кардинально змінилися політичні та економічні реалії.

Серед релігійних газет виокремимо передусім єпархіальні видання, що охоплюють вірян на території області. Це “Харьковские епархиальные ведомости”, “Голос православия” (Луганськ), “Горловские епархиальные ведомости”, “Православное слово” (Донецьк). Якщо порівняти ці газети з їх дореволюційними попередниками, то виявиться, що нині суттєво змінилися їх мета і завдання. У дореволюційній православній Російській Імперії релігійна преса ставила за мету поєднання богослов'я та світського життя, поглиблення православного світосприйняття, настанову вже воцерковлених людей. Сьогодні перед православною пресою стоять практично інші завдання, найголовнішими з яких є місіонерське, катехізаторське та духовно-просвітницьке.

Варто відзначити, що перелічені вище єпархіальні відомості належать до офіційних газет, що видаються спеціальними відділами кожної з єпархій. Тому серед їх матеріалів значну частину займають офіційні, що адресуються вже не мирянам, а священникам. Тому в них є обов'язкова рубрика “Офіційна частина”. Тут, як правило, друкують святкові послання архієпископів до священнослужителів та вірян, які являють собою особливий жанр, що містить елементи проповіді, цитати з Євангелія та наставлянь святих отців, фрагменти церковної історії. Стиль проповіді у таких посланнях є обов'язковими ще й тому, що вони зачитуються священниками у всіх церквах єпархії під час святкової Літургії. Звідси – невеликий обсяг послань (1,5-2 сторінки) та їх мовний характер, який передбачає широке залучення церковнослов'янських цитат та виразів.

Офіційна частина цих газет інформує про урочистості та заходи з приводу церковних свят, про офіційну діяльність архієпископа тощо. Офіційна частина відсутня у виданнях, пов'язаних з окремим храмом, монастирем, релігійною громадою. “Голос православної Лозівщини” (Харківська область), видання православного благодійного фонду з Сум “Місіонер”, монастирська газета “Радонеж” (Сумська область), видання церкви “Слово православное”, донецькі “Християнские вести” та “Християнство сьогодні” мають різнопланову та актуальну тематику. Вони також орієнтуються на священнослужителів, воцерковлених читачів, постійних прихожан того чи іншого храму або паломників, які відвідують монастир. Маючи більш широку аудиторію, вони публікують матеріали з історії релігії та церкви, роздуми з приводу загальнолюдських проблем, їх зв'язку з відродженням релігійної самосвідомості сучасного суспільства.

Серед цих матеріалів і такі, що ставлять проблеми етики християнської моралі, духовності та гуманізму, просвітництва і виховання, мистецтва і культури, закони свободи слова, совісті, віросповідання, міжконфесійного діалогу та діалогу всередині самої української православної Церкви, взаємозв'язок Церкви і держави, Церкви і суспільства.

Маючи безумовну перевагу перед іншими релігійними організаціями, що діють в країні, православна Церква сприяє появі преси, що не є офіційною церковною, але виходить під її духовним керівництвом, а часто і матеріальною підтримкою. Це преса приходів, братств та общин, а також спільні видання єпархій та різних громадських організацій і приватних осіб.

Як і у всіх православних виданнях, в основу покладено теоцентризм – Бог є у центрі усього, Христос є мірою всіх речей. Проте пріоритетними в них є питання духовної просвіти та релігійного виховання у найширшому розумінні. Луганські тижневики “Благовест” та “Верую”, сумський “Золотой светильник”, донецькі “Живой родник”, “Серпанок” більші за обсягом (до 12 сторінок), часто видаються в кольорі, мають спеціальні вкладки для дітей та молоді.

Спроби вплинути на ціннісні орієнтири молоді виділяють названі видання серед інших. Стиль офіційних церковних видань складався протягом тривалого часу, тому вести діалог із сучасними молодими людьми їм важко. Тижневики братств та громадських організацій, де часто зустрічаються талановиті журналісти-професіонали, вільніші і у виборі тем, і у формах спілкування. Спеціальні сторінки, на яких оприлюднюються листи читачів, обов’язкова прикмета цих видань.

Однією з найважливіших тем у тижневиках братств та громадсько-релігійних організацій є тема гуманістичних цінностей, співвідношення прав та обов’язків. У нашому суспільстві взагалі та медіа, зокрема, майже увесь період незалежності полеміка точиться навколо прав людини, залишаючи у тіні її обов’язки. Зміщення акцентів на права в кінцевому результаті призводить до виникнення в людській свідомості (особливо молоді) “ідеї необмежених прав”, яка втілюється у крилатих гаслах молодого покоління: “в житті треба спробувати все”, “вживати чи не вживати спиртне або наркотики – це моє особисте право” і таке інше. “Якщо Бога немає – усе дозволено!” – понад сто років тому зробив висновок Ф.Достоевський. Актуальність цього вислову сьогодні більш ніж очевидна. Тож православні тижневики намагаються проблему прав та обов’язків людини співвіднести з системою християнських цінностей.

Частина духовно-просвітницьких видань (“Золотой светильник”, “Християнин” (Суми), луганські “Благовест” та “Верую”, донецькі “Живой родник”) розрахована на сімейну аудиторію. Вони мають постійні рубрики, які допомагають читачам різних поколінь визначити своє коло читання (“Вірую”, “Домашня церква”, “Церковний календар”, “Біблія для дітей” тощо).

Особливістю “сімейних видань” є не лише тематичне різнобарв’я. У матеріалах таких тижневиків відсутнє пряме моралізаторство та повчання, вони розраховані саме на читання у родинному колі, де не всі є віруючими, а їх читачі поступово залучались до православної віри: вчилися сприймати її як природну потребу свого духовного життя.

Деякі з них (“Золотой светильник”, “Благовест”, “Светилен” з Луганська) являють собою часописи для недільного читання. Такого типу видання були популярні в дореволюційний період і належали до категорії “народних часописів”, тобто були орієнтовані перш за все на верстви населення, що знаходились внизу соціальної ієрархії. Зараз вони орієнтуються практично на всі соціальні прошарки, тому в них є різнопланові рубрики. Частина з них (“Свангіліє”, “Інославіє”) дає можливість читачам більш глибоко осягнути священні тексти. Інші, що пов’язані з духовними настановами, розраховані на дорослу аудиторію. Є спеціальні добірки для дітей. І нарешті, часописи такого типу друкують матеріали про життєвий шлях відомих священнослужителів, вміщують бесіди з ними.

Деякі православні видання (луганський “Голос православия”, сумський “Миссионер”, донецький часопис “Християнство сьогодні”) на регіональному рівні намагаються друкувати якомога більше теоретичних матеріалів, щоб підняти рівень богословської культури серед священників та допомогти їм у практичній роботі. Частина матеріалів теоретико-богословського характеру передруковується з

періодичних видань Російської православної Церкви (наприклад, щорічника “Богословские труды”, що випускається Санкт-Петербурзькою Духовною академією [5, 104]), інша пишеться місцевими богослужителями. В основному публікації цих часописів присвячені питанням догматичного та морального богослов'я, церковній історії, літургії, церковному мистецтву тощо.

Окрім православних видань, на Сході України представлена преса інших гілок християнства. Так почалось відновлення католицьких приходів, які були розповсюджені на Сході та Півдні України ще з часів активного переселення німецьких колоністів та вихідців з інших країн Західної Європи. Зрозуміло, відновлення цих общин має інколи символічний характер, проте вони теж озводяться власними медіа. Так, римсько-католицька община у Харкові останнім часом видає часопис “Величає”, а греко-католики – “Благовісник”.

Періодична преса інших релігійних об'єднань, що зареєстровані в Україні і представлені в областях Східної України, належить до організацій протестантського спрямування. За кількістю та різноманітністю видань вона значно поступається православним виданням, хоч їх основні типологічні групи практично збігаються.

Найбільш популярними залишаються ті конфесії, які вели напівпідпільне існування в радянські часи. Це перш за все громада євангельських християн-баптистів, які на регіональному рівні представлені тижневиками “Благодать” (Суми), “Путь к жизни” (Красный Луч), “Нове життя з богом” (Краматорськ). Це громада сьогодні має сильну підтримку (фінансову перш за все) із США та деяких інших країн, що дозволило їй утвердитись у промислових містах, особливо у депресивних, де закриття головного підприємства призвело до стагнації всього пов'язаного з ним міста. Натомість саме такі християнські організації на Заході (традиційно засуджені речниками московського православ'я як чужинецькі і ворожі) відзначаються потужною соціальною доктриною, яка реально працює в суспільстві. Це видно і з їх діяльності в Україні, де вони ведуть широку благодійницьку роботу, організують дитячі будинки, допомагають молоді тощо.

Ось чому баптистські тижневики видаються не в обласних центрах, а в промислових містах. Характерно, що ці часописи порушують не лише релігійні питання, а й релігійно-громадські, тому вони розраховані не лише на доволі значну аудиторію своїх одновірців, але й на всіх читачів, яких хвилюють проблеми духовності.

Вони мають також спеціальні тематичні сторінки, адресовані молоді, дітям, жінкам.

Невелику, але стабільну аудиторію має в регіоні Церква християн-адвентистів Сьомого дня. У Харкові вони видають тижневик “Хлеб наш насущный”, у Донецьку – “Голос истины”, Макіївці – “Перекресток судеб людских”, у Горлівці “Свет Марии”.

Як бачимо, і ця релігійна громада йде зі своїми виданнями на периферію регіонів, де збудовано (і продовжують споруджуватись) будинки молитви, навколо яких завдяки часописам об'єднується громада, що проводить не лише релігійну, а й соціальну роботу.

Джерелом матеріалів релігійно-теоретичного плану є видання Євро-Азійського відділення Церкви “Adventist Review”, що виходить у США і, в свою чергу, видає російськомовний інформаційний журнал “Адвентистский вестник” та бюлетень Заокеанської духовної академії Церкви “По стопам Христа”.

Свої регіональні релігійні, духовно-просвітницькі та благодійницькі видання мають також Церква Повного Євангелія (часопис “Жнива” у Донецьку та “Ковчег” у м. Красногорівці), Східна Небесна Апокаліптична церква (тижневик “Гость” у Донецьку). У Донецьку виходить також єдине видання буддистів у регіоні часопис “Махасангха”.

Таким чином, доволі широке розмаїття релігійної преси в потужному регіоні свідчить, що традиційне протиставлення на наших теренах двох конфесій –

православ'я та католицизм, насправді звужує реальний спектр громад та релігійних устремлень наших співгромадян. Період посттоталітарної руїни та спраги за духовними ідеалами, секуляризації та агресивного “місіонерства” змушують нас шукати спільну християнську сутність вже на інших шляхах. Разом з тим важко сказати, чи має досліджена на прикладі релігійної преси поліконфесійність сучасних українців позитивні наслідки для православної країни. Проаналізована преса засвідчила наявність двох полюсів сучасного соціально-церковного дискурсу: право на релігійну свободу та право на власну духовну ідентичність [1, 201-202].

Дехто з дослідників вважає, що поліконфесійність в Україні має конфліктний характер ще з тоталітарного періоду, офіційно позначеного атеїстичним грифом. Тоді, коли свобода совісті та віросповідання зазнавали утисків та переслідування, а національні особливості церковно-релігійного життя цілковито ігнорувались. У тогочасних обставинах були неможливими будь-які зовнішні вияви чи активізація цього процесу. “Однією із суттєвих причин значного загострення міжцерковного конфлікту в Україні наприкінці 80-х на початку 90-х років був стихійний початок релігійного відродження, надто різкий перерозподіл сфер впливу церков”, – зазначає з цього приводу український дослідник О. Шуба [8, 197].

Вплив сучасного міжконфесійного конфлікту (Східна Україна являє доволі показовий приклад) поширений на політичну, національну, богословсько-ієрархічну та парафіяльну площини. Сильним залишається ієрархічне протистояння. Роль ієрархів, керівників церков у ньому настільки значна, що його без будь-якого перебільшення можна назвати міжособистісним. Цей конфлікт “полягає у боротьбі за владу, найвищі церковні посади, за прихильність державних діячів, впливових політиків, за авторитет серед віруючих” [9, 147].

Таким чином, поява широко розгалуженої системи релігійної преси Східної України стала свідченням швидкого пристосування інформаційного ринку до різноманітних запитів читачів, навіть на регіональному рівні.

Ці часописи через свої особливі завдання віддзеркалюють складний стан релігійно-церковного життя та міжконфесійну боротьбу, якою супроводжується початок релігійного відродження в країні на тлі колишнього тоталітарного атеїзму. І хоч вплив цієї преси ще незначний, проте її роль надзвичайно відповідальна. Бо саме релігійна преса може стати тим арбітром, котрий, з одного боку, допоможе неупереджено з'ясувати, “хто є хто” у світовому християнстві та інших релігіях, а з іншого, – від присуду якого може залежати фінальний результат екуменічних змагань у нашій країні загалом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров П. Гуманізм і християнство в журналістиці: вічна боротьба протилежностей // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. – 2004. – Вип. 25. – С.197 – 204.
2. Бойко А.А. Преса православної церкви в Україні 1900-1917 рр.: Культура. Суспільство. Мораль: Монографія. – Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2002. – 308 с.
3. Бродський О. Невже тобі лиш не судилось діло? // Людина і світ. – 2004. – № 3. – С.37–48.
4. Бучма О. Політика і релігія в Україні: тенденція змін // Релігійна панорама. – 2004. – № 6. – С.49–51.
5. Кашинская Л.В. Печать русской православной церкви. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 232 с.
6. Путова А. Католицькі періодичні видання Києва у контексті київської польськокомовної періодики на початку ХХ ст. //Збірник праць науково-дослідного центру періодики. – Львів, 2004. – С. 57 – 62.
7. Снісарчук Л. «Нація без релігії гине»: церковна тематика в корпусі текстів часопису «Розбудова нації» (1928-1934) // Збірник праць науково-дослідного центру періодики ім. В.Стефаніка. – Львів, 2004. – С. 405 – 413.
8. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України. – К.: Крилиця, 1999. – 324 с.
9. Шуба О. Міжцерковний конфлікт. Сподівання на мудрість і терпіння // Віче. – 1995. – Ч.8. – С.195 – 203.

Надійшла до редакції 20 лютого 2007 р.